

תוספתא ברכות (ליברמן) א, א

מאמתי קורין את שמע בערביין?
משעה שבני אדן נכנסין לוכל פיתן בלילי שבתות דברי ר' מאיר
וחכמים אומ' משעה שהכהנים זכאין לוכל תרומתן סימן לדבר צאת הכוכבים אף על פי שאין ראייה לדבר זכר
לדבר וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים
**ר' שמעון או' פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים בלילה אחת עד שלא [עלה] עמוד השחר ואחת
משעלה עמוד השחר ונמצא יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה**
ר' או' ארבע משמרות בלילה העונה אחת מעשרים וארבעה משעה העת אחת מעשרים וארבעה בעונה והרגע
אחד מעשרים וארבעה בעת
ר' נתן או' שלש משמרות הוי הלילה שנ' ראש האשמורת התיכונה אין תיכונה אלא שיש לפנייה ולאחריה.

ברכות ח ב - אוקספורד

תניא
אמ' ר' שמעון בן יוחאי פעמים שאדם קורא קרית שמע שני פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר
אחת לאחר שיעלה עמוד השחר ויוצא בהן ידי חובתו אחד של יום ואחד של לילה
הא גופא קשיא
אמרת 'פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים בלילה' - אלמא לאחר שיעלה עמוד השחר לילה הוא;
והדר תני 'יוצא בהם ידי חובתו אחד של יום ואחד של לילה' - אלמא יממא הוא.
קרי יום וקרי לילה?
לא, לעולם לילה הוא, והאי דקרו ליה יממא משום דאיכא אינשי דקימי בהך שעתא
אמ' ר' אחא בר חנינא אמ'ר 'יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחאי
איכא דמתני ליה להא דר' אחא בר חנינא אהא דתנן
ר' שמעון אומ' משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים ביום אחד קודם הנץ החמה ואחת
לאחר הנץ החמה ויוצא בהן ידי חובתו אחד של יום ואחד של לילה.
הא גופא קשיא
אמרת 'פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים ביום' - אלמא קודם הנץ החמה יממא הוא;
והדר תני 'יוצא בהן ידי חובתו אחד של יום ואחד של לילה' - אלמא לילה הוא.
לעולם יממא הוא, והא דקרו ליה ליליא דאיכא אינשי דגנו בהך שעתא.
אמ'ר אחא בר חנינא אמ'ר 'יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון שאמ' משום ר' עקיב'.
אמ' ר' זירא ובלבד שלא יאמר השכיבנו
כי אתא רב יצחק בר יוסף אמ' הא דר' יהושע בן לוי לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר
דההוא זוגא דרבנן דאישתכור בהילולא דבריה דר' יהושע בן לוי ואתו לקמיה דר' יהושע בן לוי ואמרי ליה מהו
למקרי קרית שמע האידנא ואמר להו כדאי הוא ר' שמעון בן יוחאי לסמוך עליו בשעת הדחק;

ירושלמי ברכות עמ' 5 שו' 23-29

פיס'. "רבן גמליאל או'. עד שיעלה עמוד השחר". אתיא דרבן
גמליאל כר' שמעון. דתני בשם ר' שמעון. פעמים שאדם קורא את
שמע אחת לפני עמוד השחר ואחת לאחר עמוד השחר. ונמצא
25 יוצא ידי חובתו שליום | ושללילה. הא רבן גמליאל כר' שמעון
בערבית. אף בשחרית כן. או [הא] בה כיי [ה]מר ר' זעירא תנא
אחוי דרב חייא בר אשיא ודרב אבא בר חנה. הקורא עם אנשי
משמר לא יצא. כי משכימין היו.

תוספות ברכות ח, ב

לא לעולם ליליא הוא

תימא אם כן לימא רבואתא שפעמים יש אדם קורא לאחר שיעלה עמוד השחר שני פעמים ויוצא בו משום שחרית ומשום ערבית.
וי"ל דהכי קאמר לעולם ליליא הוא בשאר מצות דבעינן בהו יום כמו תפילין וציצית. אבל גבי ק"ש לא הואיל ואיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא לאו זמן שכיבה הוא.
והאי דנקט לאחר שיעלה עמוד השחר לאו דוקא מיד הוא דהא צריך להמתין לכל הפחות שיעורא דמתניתין (לקמן דף ט:) עד שיכיר בין תכלת לכרתי.

תוספות ברכות ט, א

לעולם יממא הוא

ואם תאמר ליתני שתי פעמים קודם הנץ החמה והוי רבואתא טפי דאפילו קודם הנץ הוי זמן דקריאת שמע של שחרית.
וי"ל כדפרישנא דהאי יממא לענין שאר מצות. אבל לענין ק"ש הואיל ואיכא אינשי דגנו לאו זמן קימה הוא.
ותימא דקשיא דרבי עקיבא אדר' עקיבא דהכא קאמר אחר הנץ ולקמן (עמוד ב) קאמר מר משיכיר בין חמור לערוד דהיינו אפילו קודם.
וי"ל דתרי תנאי אליבא דרבי עקיבא.
אי נמי יש לומר יממא הוא אפילו גבי קרית שמע דהא זמן קימה הוא והא דלא נקט ב' פעמים קודם הנץ משום דבעי לאשמועינן שאינו יוצא בשל לילה אחר הנץ.

רי"ף ברכות ב, א

תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר ויוצא בהן ידי חובתו אחת של לילה ואחת של יום א"ר אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כר"ש בן יוחאי
ואיכא דמתני לה להא דר' אחא בר חנינא אהא דתניא ר"ש בן יוחאי אומר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה א"ר אחא בר חנינא אר"י בן לוי הלכה כר"ש בן יוחאי [דף ט' ע"א] א"ר זירא ובלבד שלא יאמר השכיבנו

והני כולהו הלכתא נינהו

מיהו הא דאמר ר"ג ודאמר ר"ש בן יוחאי עד שיעלה עמוד השחר בדיעבד הוא ואפילו אי עביד הכי במזיד וקרא ק"ש קודם שיעלה עמוד השחר נפיק ידי חובתיה ואף על פי שאינו רשאי לעשות כן דתניא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל ואם חוטפתו שינה נמצא ישן כל הלילה אלא אדם בא מן השדה בערב ילך לבית הכנסת או לבית המדרש אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה ואחר כך קורא קריאת שמע ומתפלל וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה

והא דר' שמעון דאמר פעמים שאדם קורא ק"ש של ערבית קודם הנץ החמה דוקא בשעת הדחק כגון מי שהיה שכור או חולה אבל אם עשה כן במזיד או בפשיעה לא יצא ידי חובתו דאמרין [דף ט' ע"א] כי אתא ר' יצחק בר' יוסף אמר הא דר"י בן לוי לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר דהנהו זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דר"י בן לוי ולא קרו ק"ש אתו לקמיה דרבי יהושע בן לוי אמר להו כדאי הוא ר"ש בן יוחאי לסמוך עליו בשעת הדחק

וכן הא דרשב"י דאמר פעמים שאדם קורא ק"ש של שחרית לאחר שיעלה עמוד השחר בדיעבד הוא אי נמי בשעת הדחק כגון מי שהיה משכים לצאת לדרך וכיוצא בו אבל לכתחלה לא:

בעל המאור ברכות ב, א

תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים בלילה וכו' איכא דמתני להא דרבי אחא בר חנינא אהא דתניא רשב"י אומר משום ר"ע פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים ביום כתב עלה הרי"ף [הני כולהו הלכתא נינהו וכולהו כדכתיבא בהלכות

ואנן קשיא לן בדברי הר"ב ז"ל] היכי מזכי שטרא לבי תרי דהא אילין תרתין ברייתין דר"ש פליגי אהדדי והיכי אפשר לן למפסק הלכתא כתרומיהו דסתרי אהדדי

ואנן לא חזינן הכי ובין ברייתא קמייתא ובין ברייתא בתרייתא איכא בינייהו בין עמוד השחר להנץ החמה לקמייתא חזי לשל יום לבתרייתא לשל לילה וזמנה של ק"ש זו אינה זמנה של זו לדברי הכל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וזמנה של ק"ש דערבית סוף לשל שחרית בין לברייתא קמייתא בין לבתרייתא וכברייתא בתרייתא קי"ל משום דפסק אביי לק"ש כותיקין

ויש מי שמפרש לק"ש כותיקין כלומר זמן ק"ש של יום לדידן כזמן תפלה לותיקין שהוא משעת הנץ החמה כי עיקר דברי ותיקין משום תפלה והיו מביאין ראייה לזה הפירוש מדאביי גופיה דאמר לתפילין כאחרים אף על פי שאין דברי אחרים בתפילין אלא בק"ש סמך אביי זמן תפילין לזמן ק"ש של אחרים וכך הוא פי' לק"ש כותיקין זמן ק"ש של יום לדידן כזמן התפלה לותיקין

וזה הפי' אינו מחוור אצלי אף על פי שהוא עולה בידינו לענין פסק הלכה אבל לענין הפי' אינו נכון אצלי ונ"ל ששלשה שיעורין הם אחד קודם הנץ החמה וא' בהנץ (החמה) וא' לאחר הנץ החמה ותמצא שלשה שיעורין הללו מפורשין בפסחים פ' ראשון (דף י"א) א' אומר קודם הנץ החמה וא' אומר בתוך הנץ וא' אומר לאחר הנץ החמה למדנו משם לפי השלש מחלוקות שנאמרו שם כי ג' זמנים הם

וקודם הנץ החמה חזי לק"ש של לילה ולא לשל יום ואף לשל לילה נמי לאו שפיר דמי למיעבד הכי לכתחלה אלא כדתניא בברייתא אדם בא מן השדה בערב והולך לבית הכנסת וכו' ואם עביד הכי אפי' במזיד יצא ידי חובתו והא דתנן במתניתין אמר להם אם לא עלה עמוד השחר מותרים אתם לקרות דשמעת מינה הא אם עלה עמוד השחר אסורין לקרות ואף על פי שלא הגיע עדיין הנץ החמה לא קי"ל כותיה ואף על גב דפסק רב יהודה אמר שמואל כר"ג **אנן אדרשב"י משום ר"ע סמכינן** משום דמסייע ליה דאביי דאמר לק"ש כותיקין ואיצטריך כרשב"י משום ר"ע ואיצטריך נמי כותיקין דאי מרשב"י הוי אמינא דוקא לאחר הנץ החמה הוא דחזי לשל יום אבל בשעת הנץ החמה לא קמ"ל כותיקין שהיו גומרין אותה עם הנץ החמה ללמדך ששעת נץ החמה כאחר הנץ החמה לק"ש של יום ועוד שעיקר מצותה מן המובחר בשעת הנץ החמה הוא והא דתנן אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה תרגמ' עד שלא יגמור הנץ החמה דאיתא כותיקין ואי מדותיקין הוה אמינא מצותה עם הנץ החמה ואי אקדים משעלה עמוד השחר יצא קמ"ל דרשב"י משום ר"ע דעד הנץ החמה ראוי הוא לק"ש של לילה ואם קרא של יום לא יצא

גרסינן בירושלמי עם הנץ החמה ר' זכריה בריה דר' יעקב בר זבדי בשם ר' יונה כדי שתהא מטפטפת על ראשי ההרים ואתיא הא דגרסינן בירושלמי כההיא דגרסינן בגמרא דילן בנברשת של זהב אמר אביי לשאר עמא דבירושלים ואביי אזיל לטעמיה דפסיק הכא כותיקין מדאמרינן התם הקורא את שמע עם אנשי משמר לא יצא ידי חובתו **אתה למד שהקורא את שמע קודם הנץ החמה אף על פי שעלה עמוד השחר לא יצא ידי חובתו וכל שאינו זמן קימה מבעוד לילה עם הנץ החמה מיהא זמן שכיבה הוא וחזי לק"ש של לילה אף על פי שיקרא אותו במזיד**

ואל תטעה במאי דאמרינן בגמרא דרשב"ל לאו בפירוש אתמר אלא מכללא דהאי זוגא אתמר דסברת מינה דאלמא לא אמרינן הכי במזיד הוי יודע כי כל שכור קרוב למזיד הוא ואין להפריש בין שכור למזיד בזו ומאחר שלא הגיע עדיין זמן קימה כמו שבררנו מדברי אביי בנברשת של זהב הוא זמן שכיבה בידוע ומנין לנו לבטל ק"ש מי ששהה אותו אף במזיד

וזה שכ' הרי"ף ז"ל שמי שמשכים לצאת לדרך קורא ק"ש של שחרית לאחר שעלה עה"ש מפני שהוא שעת הדחק קשיא עליה הא דתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה ומתפלל ולכשיגיע זמן ק"ש קורא ובידוע שאין מצות שופר ולולב אלא משיעלה עמוד השחר ואעפ"כ לא הותרה לו ק"ש אלא בעונתה עובדא דאבוה דשמואל ולוי ומר יימר ומר זוטרא ורב אשי ליכא בכולהו מאן דמקדים ק"ש משום יציאת הדרך ושעת הדחק.

מלחמת ה' ברכות ב, א

כתוב בספר המאור תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים בלילה וכו'. איכא דמתני לה להא דרבי אחא בר חנינא אהא דתניא ר"ש בן יוחאי אומר משום ר"ע פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים ביום כתב עלה הרב אלפסי ז"ל הני כולהו הלכתא נינהו וכולהו כדכתיבא בהלכות ואנן קשיא לן בדברי הרב ז"ל היכי מזכי שטרא לבי תרי דהא הלן תרתי ברייתא דרבי שמעון פליגי אהדדי עד וכברייא בתרייתא קיימא לן משום דפסק אביי לק"ש כותיקין: אמר הכותב

ותמה על עצמך אי הכי היכי לא רמינן דר"ש אדר"ש ואי איכא לדחויא לקשי ולפרוק הא דידיה הא דרביה דהכי הוא אורחא דתלמודא בכל דוכתא

ותו תיקשי דר"ע אדר"ע דהכא תניא לאחר הנץ החמה ולקמן תניא ר"ע אומר כדי שיכיר בין חמור לערוד ועוד מה זו סמיכה שסמך על דברי אביי שלא לצאת בק"ש של יום קודם לזמן הזה הא ודאי טעמא דאביי כטעמא דבריייתא דקתני כדי שיהא סומך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום והכא קאמר לתפלה מאימתי זמן בשחרית כאחרים דהא פסקי' כותיהו אבל בק"ש עדיין צריך לאחר עד כדי שיהא גומרה עם הנץ החמה ויתפלל ביום דשמעת מינה בהדיא דמשום דבעינן תפלה ביום הוא וקרא נמי דרבי זירא לתפלה הוא וכדמוכח נמי בפ' תפלת השחר והא ליתא ודאי אלא בלכתחלה אבל אם התפלל משעלה עמוד השחר אין צריך לחזור ולהתפלל דתנן תפלת השחר עד חצות וכדתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע ועומד ומתפלל ואפילו לר"ש בן אלעזר דפליג עלה הא פירשו בגמרא משום דמסמך גאולה לתפלה עדיף ליה הא לאו הכי זמן תפלה הוא מעתה אם קרא ק"ש והתפלל קודם הנץ החמה יצא ועוד שהדבר ידוע מכמה מקומות שבגמרא שאם לא סמך גאולה לתפלה יצא ובין שבטל בשוגג ובין שבטל במזיד. וכיון שכן לאביי שאין זמן הנץ החמה לק"ש אלא משום שיסמוך גאולה לתפלה ויתפלל עם השמש אם קרא ק"ש קודם הנץ החמה ולא התפלל עד לאחר הנץ החמה

דבר ברור הוא שיצא אלא שלא קיים מצוה כלומר סמיכת גאולה לתפלה

ולא עוד אלא שצורת הגמ' מוכחת שכך היה מנהג חכמים שלא לסמוך גאולה לתפלה שהרי אמרו אדם גדול הוא ושמח במצות הוא זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסק חוכא מפומיה ועוד אמרו אינו ניזק כל אותו היום אמר רבי זירא אנא סמכי והרי דבר גדול הוא אפילו לאדם גדול שהרי המלך חזקיה התפאר בעצמו ותלה בזכותו מפני זה הוא נראה שהוא שבח גדול ודבר שאי אפשר לקיימו בכל יום לפי שאין אדם יכול לכוין ולקרות בכדי שיגמור עם הנץ ולהתפלל מיד ביום והיו מקדימין וקורין ק"ש ולא היו רוצים להתפלל אלא עם השמש לפיכך לא היו סומכין גאולה לתפלה והיו משבחין הסומך גאולה לתפלה ולא אמרו הקורא ק"ש בעונתה או המתפלל בעונתה משמע שהכל היו עושין כהלכה אלא שלא היו סומכין וכן כתב רבינו הגאון ז"ל

אלא ודאי לא נאמרו דברי ותיקין אלא למצוה מן המובחר והרי לא אמר מאימתי קורין שמע בשחרית ותיקין אומרים משעת הנץ החמה או עם הנץ החמה ואי ס"ד לעיכוב לא משתמיט תנא דתני כולהו זמנין בערבין ובשחרין דניתני הנץ החמה במאימתי אלא בשבחן של ותיקין דברו חכמים ובא אביי לומר שלעולם יעשו כל אדם עצמן כותיקין כל שאפשר משום הכי אמר לק"ש כותיקין דבעי סמיכת גאולה לתפלה ובעי תפלה עם השמש כלומר סומך להנץ מאחריו מיד והלכך הותיקין גומרים עם הנץ ושאינו יכול לכוון כן מתחיל עם הנץ וסומך תפלה להנץ בכל כחו וזהו סימן של נברשת של הלני לשאר עמא דבירושלים דכשניצוצין נתזין הימנה אחר הנץ החמה היו וכן אמרו בירושלמי אפיסקא דמתני' עד הנץ החמה כדי שתהא החמה מטפטפת על ראשי ההרים וטעה בעל המאור בזה בגירסתו ובפירושו מ"מ למדנו שלא נאמר עם הנץ החמה אלא למצוה כותיקין ולכשיתקיים מקרא שכתוב ועמך כלם צדיקים יהו כל ישראל כותיקין ולא יהו לעולם נזוקין וכך שנויה בפרק תפלת השחר מצותה עם הנץ החמה ובתוספתא קתני רישא דההיא מאימתי קורין את שמע בשחרית אחרים אומרים כדי שיהא חבירו ברחוק ד' אמות ומכירו מצותה עם הנץ החמה כדי שיהא סומך לה תפלה ונמצא מתפלל ביום ובירושלמי נמי איתא אית תני בין זאב לכלב בין חמור לערוד אית תנוי תני כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ד' אמות ומכירו אבל אמרו מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך לה תפלה נמצא מתפלל ביום א"ר זעירא אנא אמרית טעמא ייראוך עם שמש אמר מר עוקבא הותיקין היו משכימין וקורין אותה כדי שיסמוך תפלתן עם הנץ החמה כלומר שהיו מקדימין וקורין אותה קודם הנץ החמה כדי שיהו גומרין אותה וסומכין תפלתם עם הנץ החמה הא למדנו שלא אמרו הנץ החמה אלא למצוה מן המובחר לותיקין מקדים וגומר עם הנץ החמה ושאינו מכיון כל כך מתחיל עם הנץ וסומך כדפרישית אבל זמנה כמו ששנינו מאימתי קורין את שמע בשחרית וכו' זה דבר פשוט ומפורסם ולא הוצרכנו לדברי רבי' אלא בזה שאמר דמודים חכמים לרבי שמעון דיוצא בה משעלה עמוד השחר בדיעבד ואין שיעורין באימתי קורין אלא לכתחלה ועוד ממקומו הוא

מוכרע שהרי אף לר"ש משום ר"ע קודם הנץ יממא הוא והאי דנפיק ביה בליליא משום דאיכא מיעוטא דאינשי דגנו ההיא שעתא ואי משום דמיעוטא דגנו קרינא ביה בשכבך ונפיק בשל לילה ביום משום רובא דקמו לא קרינן ביה ובקומך למיפק בה לשל יום ביום ואם תאמר זמנו של זה לא זמנו של זה היה לו לצאת בשל יום דיום הוא וזמן קימה הוא לרובא ולא ליחוש למיעוטא דגנו

ומן התימה שאני תמה על דברי הרב רבי אפרים אלו המעותקים בספר הזה שהרי שנינו משנה שלימה אין קורין את המגלה בלילה וכו' עד הנץ החמה וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר ש"מ כל דבר שמצותו ביום משעת הנץ החמה ואם עשה משעלה עמוד השחר כשר ומה חדוש נתחדש להם בק"ש ותפלה יותר משאר המצות שהאריכו עלינו את הדרך ועיקר זמנים הללו שתקנו חכמים לכל המצות כלומר משעלה עמוד השחר ועד צאת הכוכבים למדוה בגמ' בשלהי פ' הקורא את המגלה מדכתיב ואנחנו עושים במלאכה חצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים ומכאן למדו חכמים לזמן ק"ש בערבין בריש פירקין הא כל הדברים שוין אבל הרוצה לפרש שיהא כל דברי חכמים קיימים יסמוך על דברי רבינו הגדול ז"ל בזה

וכן עיקרן של דברים

שזמן ק"ש לקיים מצות חכמים עד חצות ואם עבר עליו חצות לילה בשינה או בפשיעה אחרת חייב מיתה אבל קורא הוא עד שיעלה עמוד השחר ואפילו לכתחלה דודאי לילה הוא לכל דבר

משעלה עמוד השחר נעשה יום לכל דבריו ואעפ"כ כיון דכתב רחמנא בשכבך ולא כתב בבקר ובערב היה ר' שמעון אומר משום ר"ע שיוצא ידי חובתו של לילה בדיעבד דהא איכא אינשי דגנו בההיא שעתא ואף על גב דמיעוטא הוא כיון דאפקיה רחמנא בלשון יחיד משמע בשכבך דידך כדדרשין בפ' היה קורא בלכתך דידך וכיון דאיכא אינשי דגנו ואיהו נמי לא קרא עדיין מצי קרי עד הנץ החמה

ומכאן ואילך ליכא דגני ואי משום בני מלכים נעורין הם במטתן ואינן רוצין לעמוד עד שלש שעות

ואפשר שלא אמרו כן אלא כשבטל באונס והיינו דקתני שתי פעמים ביום

ופשטי' בגמרא לעולם יממא הוא כלומר שאין זמנה של ק"ש דערבין אלא באונס וכדתניא הלל שבילי פסחים ואכילת פסחים וק"ש של ערבית מצותן עד שיעלה עמוד השחר ואיתוקמא כר"ע

ואפשר דרבי שמעון משמיה דר"ע לכל אדם היה אומר שיצא בכל דיעבד ואפילו ביטל במזיד אלא שלא סמכו חכמים על דבריו אלא בשנאנס והיינו בשעת הדחק כדאסיק בגמ' הא בלא אונס הלכה כרבן גמליאל דמתני' כדרב יהודה אמר שמואל דלא אשכחן אמורא דפליג עליה והכי פסיק קמאי רבינו האי ור"ח והכי אמר רבי יצחק בן גיאת משום דכולהו רבואתא וזה כענין שאמרו בירושלמי הלכה כר' יהושע בשכירו וכי יש הלכה בשכירו אלא כך היא הלכה ולמה אמרו בשכירו כדי שיהא אדם מזרז עצמו לקרותה בעונתה

ודוגמת זה בגמ' דילן בפ' תפלת השחר אמר ר' יצחק אמר רבי יוחנן כגון שבטל במזיד אף כאן אין שעת הדחק ראייה לשלא מתוך דוחק וכיוצא בה במס' שבת פ' כירה אמרי ליה רב כהנא ורב אשי לרב הלכתא הכי אמר להו כדאי רבי שמעון בן יוחאי לסמוך עליו בשעת הדחק אלמא אין למדין הלכה משעת הדחק והכי נמי מוכח בהדיא בפ"ק דנדה הלכך כיון שפסקו רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' גמליאל סתם ומסקנא כדרבי יהושע בן לוי כדאי הוא ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק אן נמי הכי פסקי' במאי דמתפרש בגמ' ולא מפלגינן אמוראי אהדדי לחנם וזהו זמן ק"ש של ערבית

אבל בשל שחרית משנה שלימה שנינו מאימתי קורין וכו' ואף על פי שהוא קורא ק"ש של ערבית עד הנץ משום דכתיב בשכבך וחיישינן למיעוטא דגנו מיהו ודאי משעלה עמוד השחר יום הוא לכל דינין שבתורה ומפני שאין זמנו ידוע לכל אמרו במילה וטבילה והזאה דבעי ספירה ביום הנץ החמה דבר שהוא ברור לכל שאם הקדים באלו פסל והמאחר אינו מפסיד כלום שאין הקדמתן מצוה וזמנן כל היום ולענין תמיד במקדש דכתיב בקר קבעו האיר המזרח שקדמתן מצוה וכלן לא אמרן אלא לכתחלה ולמצוה אלא לענין ק"ש דשחרית אף על גב דבעי' בקר ואינה כל היום כיון דכתיב בקומך ורובא דאינשי לא קיימי עד שיכיר אחד את חבירו ועוד מפני שקבעו פרשת ציצית בק"ש דכתיב וראיתם לו הסמוך לו מפרשינן לפיכך קבעו חכמים זמן קריאתה משיכיר בין תכלת שבציצית ללבן שבה וכדתניא בפ' הקומץ וראיתם זכרתם ראה מצוה זו זכור אחרת שתלויה בה ואיזו זו ק"ש דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרין וכו' וטעמא מפורשת בירושלמי וראיתם אותו מן הסמוך לו ומפרש התם מאן דאמר כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ד' אמות ומכירו כמ"ד בין תכלת ללבן כלומר דחד שיעורא הוא והקורא קודם לכן לא קיים מצוה וזו היא ששנו בברייתא במס' יומא הקורא עם אנשי משמר לא יצא ידי חובתו לפי שמקדימין וקורין קודם לזמן הזה ולא הגיע עדיין זמן פרשת ציצית ולא זמן ברכת יוצר אור שתקנו לפניה ואפשר וקרוב היה הדבר לאומרו דלרבנן לעולם לא יצא עד הזמן הזה ומשנה חתוכה היא מאימתי קורין בשחרין כמו שהיא חתוכה בערבין אלא שרבינו הגדול ז"ל מסמיכה על דברי רשב"י שהיה אומר בשעת הדחק או בדיעבד משעלה עה"ש יצא והיינו דקתני פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה ופרישו

לה בגמרא לעולם לילה הוא כלומר לגבי ק"ש של שחרית לכתחלה אבל דיעבד יצא משום דמיעוטא דאינשי קיימי בההיא שעתא וכתוב בקומך בקומך דידך והך סברא שייכא לה בסברא דידיה דאמר משמיה דרביה דכי היכי דהתם חיישין למיעוטא דגנו מדכתיב בשכבך אף הכא נמי חיישין למיעוטא דקיימי מדכתיב בקומך וכל דכן הוא כדפרישית וליכא למימר כיון דהוא זמן ק"ש דשל לילה אם קרא לשל יום לא יצא שהרי משיכיר בין חמור לערוד זמן ק"ש הוא לר"ע או משהגיע זמן אחרים קורין ק"ש של שחרית ויוצא בשל ערבית ול"ד ז"ש בגמ' הא גופא קשיא אמרת ב"פ בלילה אלמא לילה הוא כלומר לענין ק"ש לילה הוא דבשכבך קרינן ביה וראוי הזמן הזה לק"ש של ערבית ולא לשל שחרית והדר תני איפכא דאלמא יממא הוא ופריק לעולם לילה הוא כלומר לגבי ק"ש דאלו לכל דינים שבתורה ודאי יום הוא אלא לילה הוא לגבי ק"ש ויוצא הוא נמי בשל ערבית והאי דקרו ליה יממא לצאת בו לשל יום משום מיעוטא וכן פ' פירכא אחריתי ופירוקא לעולם יממא הוא שיוצאים בה לשל שחרית דשל יום ביום הוא והאי דקרו ליה לילה משום מיעוטא ולצאת בו בדיעבד משל ערבית ואנן השתא סמכינן אדר"ג בדיעבד ואדר"ש בתרייתא וכדפסק בה כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק דגמרא בהדיא הוא וכיון דשייכי מימרי דר"ש אהדדי סמך רבינו הגדול ז"ל בשל שחרית אדר"ש קמיייתא אף על גב דלישנא בתרא דרבי אחא בר חנינא אדר"ש בתרייתא אתמר ועוד שלא מצאו מי שחולק עליו בשל שחרית אלא כל שיעורי חכמים לכתחלה הם כדפרישית וההיא ברייתא דמיייתי בגמרא במס' יומא לא פליגי כלל דהא תלמוד אנשי משמר יוצאין בה ואנשי מעמד נמי לא היו מאחרים עד לאחר ג' שעות והכי משמע בירושלמי וכן היא באמת לפי שלא היו צריכין לאחר כל כך מפני סדר התמיד ובודאי שלא נשנית לר"א ואם אחר זמן ממש היו עושין לא היו יוצאין כלל והיאך אפשר שהיו אנשי משמר ואנשי מעמד מבטלין מצות ק"ש ואמת ויצב דאורייתא לגמרי והלא אפשר לאחר ולהקדים כדי לצאת ידי הכל אלא ודאי מאי לא יצא ידי חובתו שלא קיים מצוה כהלכה שאלו מקדימין וקורין קודם שיכיר בין תכלת ללבן ואלו מאחרין עד לאחר הנץ החמה ואפי' לר"י זמנה קודם הנץ הוי דהוא זמן קימה לאינשי חוץ מבני מלכים וכל לכתחלה בזמנים דרובא קרינן בין בשכיבה בין בקימה וכדפ"ל ועוד משום תפלה כותיקין אבל לחזור ולקרות אין לנו ושנינו כיוצא בה כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ולא שיהא צריך לחזור ולאכול פסח מצה ומרור ורי"ץ בן גיאת ז"ל כתב כן לק"ש כותיקין והקורא לאחר שעלה ע"ה יצא שהרי אנשי משמר מקדימין וקורין דתניא הקורא עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא שאנשי משמר מקדימין ואנשי מעמד מאחרין פי' לא יצא ידי מצוה בזמנה שהרי אמרו מצוה עם הנץ החמה ע"כ דברי הרי"ץ ז"ל ודקא קשיא לך אי לא פליגי ברייתות אהדדי היכי אר"ש משמיה דנפשיה אחת קודם שיעלה ע"ה י"ל ללמד שאפילו תיכף ק"ש של שחרית לעמוד השחר יצא ולעולם לילה היא לשל ערבית כדקתני בלילה וכן ר"ש משמיה דר"ע בא ולמד שעד הנץ קורא של ערבית ושל שחרית אפילו לאחר הנץ החמה יוצא ידי חובתו להוציא מדברי ת"ק דמתני' דאמר עד הנץ החמה וזה מספיק אבל העיקר שנ"ל שלא התירו לו חכמים שיהא קורא ק"ש של ערבית בבית אחת זו אחר זו אא"כ הנץ החמה בינתים או יעלה עמוד השחר והדבר הזה יש לו שחר ובו קיימנו דברי הרב הגדול ז"ל וזו שהוקשה לבעל המאור ז"ל מההיא דתניא השכים לצאת לדרך מביאים לו שופר ותוקע וכו' אינה קושיא דהתם לאו שעת הדחק הוא לק"ש אלא לתפלה מעומד ולא ראו לדחות מפני תפלה זמן ק"ש קודם שיכיר את חבירו אבל היה מקום דחק לק"ש עצמה מקדים וקורא משעלה עמוד השחר ובירושלמי מצאתי דתני בשם ר"ש בן יוחאי פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים אחת לפני עמוד השחר ואחת לאחר שעלה ע"ה ונמצא יוצא ידי חובתו וכו' ושאלו הא ר"ג כר"ש בערבית אף בשחרית כן א"ר ייבה כיון דמר רבי זעירא תני אחוי דר' חייא בר אשי ודרב אדא בר חנא הקורא עם אנשי משמר לא יצא כי משכימין היו וזה נראה כסיוע לסברתינו שהקורא של שחרית קודם הזמן ששנו במשנתנו לדברי חכמים לא יצא וברייתא דיומא פליגי על ר"ש וכדברי חכמים היא שנוי אלא כיון שאנו רואין אנשי משמר שיוצאין מפני צורך שעתן כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק ודיעבד ובני תלמוד ירושלמי כך נסתפק להן אם מודה ר"ג לדברי ר"ש לכתחלה או אינו סובר כך אלא דיעבד הא בדיעבד הכל מודים שיצאו כאנשי משמר וכן אתה מכיר מתלמוד זה שהם אינם גורסין בברייתא בלילה כמו שאמרם בגמרא שלנו ולפיכך השוו להם רבן גמליאל ור' שמעון מ"מ כלל הדברים לשל ערבית כר"ג היא וכר"ש בתרייתא בשעת הדחק כדאפסיק בגמרא בהדיא ובשל שחרית למצוה מן המובחר כותיקין וזמנה אפילו לכתחלה כמתניתין ובטלו מחלקותיו של בעלי המאור מזה:

חדושי הרשב"א ברכות ח, ב

והדר תני אחת של יום אלמא יממא הוא,

הא דלא אקשי ליה גופה דדינא כלומר כיון דקאמר שתי פעמים בלילה היכי נפיק ידי חובה דיום בשל לילה, נראה לי משום דעדיפא מינה אקשי ליה דהא דקא מקשה אלמא יממא הוא היא קושיא חדא דאית בי' תרתי דמדקאמר אחת של יום ונפיק בה דיום אלמא יממא הוא דאי לא לא נפיק ביה ידי יום ומ"מ עיקר קושיא משום דינא הוא דאי לאו משום דינא מאי קושיא אלמא יממא הוא דמאן קאמר דיממא הוא אן לא קאמרינן אלא דנפיק ביה ידי חובתו של יום ואף על גב דהוי לילה, והיינו נמי דאנן לא תרצינן לישנא אלא דינא לעולם לילה הוא והאי דנפיק ביה דיממא משום דאיכא אינשי דקיימי.

הכי גרסינן לעולם לילה הוא והא דנפיק ביה דיממא וכו' וכן היא ברוב הספרים. ואיכא למידק טובא דהא כתיב מעלות השחר ועד צאת הכוכבים וכתוב והיה לנו הלילה משמר ועוד דתנן במגילה [כ' א'] אין טובלין ולא מזין ולא מוהלין וכן שומרת יום כנגד יום לא תטבול עד שתנץ החמה וכלן שעשו משעלה עמוד השחר כשר, אלמא יממא הוא,

ויש מפרשים דהכי קאמר לעולם לילה הוא לשאר דברים כגון מילה והזאה וטבילה ולא לילה ממש קאמר אלא לילה דלכתחילה לא ימול ולא יזה,

ואינו מחוור בעיני דאם כן לענין קרית שמע הוי יממא אפילו לכתחילה,

וכי תימא הכי נמי אם כן מאי פעמים דקאמר ר' שמעון דמשמע דלכתחילה לא,

ועוד מאי קא משנינן משום דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא כלומר והתורה אמרה ובקומך מזמן קימה דאטו הנך כגון מילה וטבילה מי לא שרא רחמנא משעלה עמוד השחר אלא דרבנן עשו סייג לתורה עד שתנץ החמה והכא נמי מאי שנא,

אלא נראה לפרש דכולה לקרית שמע קאמר כלומר לילה הוא לענין קריאה דלא אמר רחמנא בבקר ובערב ואי נמי ביום ובלילה אלא בשכבך ובקומך והלכך כיון דרובא דאינשי גנו עדיין לילה הוא לענין קריאה ואלא הא דנפיק בה ידי קריאה דיום משום דאיכא קצת אינשי דקיימי מההיא שעתא ולא דרך מקרה אלא התחלת קימה לקצתן היא והילכך הוי זמן שכיבה וזמן קימה מעורבין זה בזה וה"ה דהוה מצי למקרייה יממא אלא משום דקודם שיעלה עמוד השחר לילה גמורה היא לא הוי רבותא ולישנא דתמיהא אי אמר פעמים שאדם קורא אחת בלילה ואחת ביום אבל השתא דקאמר שתי פעמים בלילה ונפיק בה ידי חובתו אחת של יום הוי לישנא דתמיהא ורבותא,

והא דקאמר אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר ולא נקט להו תרוייהו לאחר שיעלה עמוד השחר דהוי רבותא טפי כי נפיק בה ידי חובת שניהן

איכא למימר דדילמא לר"ש משמיה דנפשיה נפיק לאחר שיעלה עמוד השחר בשל יום ואפילו עבר וקרא במתכוין לאחר שיעלה עמוד השחר מיד, מה שאין כן בשל לילה דאם עבר ושהה במזיד לא שרינן ליה דהוה ליה מעוות, ואי נמי עבר דרך פשיעה לא וכדאמר להו ר"ג לבניו צאו וראו אם לא עלה עמוד השחר דמשמע שאם עלה עמוד השחר לא היו חייבין לקרות ור"ג ור"ש משמיה דנפשיה בחדא שיטתא קיימי לגמרי בין בקודם שיעלה עמוד השחר בין לאחר שיעלה עמוד השחר וכדמשמע בירוש', ולתרוייהו כיון דהתחיל זמן קימה ועוד דלשאר מילי יממא הוא אף על גב דרובא דאינשי גנו בקומך קרינן ביה ומדאורייתא שרינן למיקרי לכתחילה אלא דמדרבנן לא יקרא לכתחילה להרחקה בעלמא וכענין שהרחיקו במילה והזאה וטבילה, אבל של לילה לא יקרא לאחר שיעלה עמוד השחר כל שעבר במזיד או בפשיעה.

וא"ת כיון דאחר שיעלה עמוד השחר אכתי גנו רובא דאינשי והתורה אמרה בשכבך היאך אפשר דשרינן טפי בההוא שעתא בשל יום מחמת מיעוטא דקיימי ממאי דשרי' בשל לילה משום רובא דגנו בה, ויש לי לומר דכיון שזה נתעכב ושהה עד השתא דהוי יממא לשאר מילי איכא למיגזר בה טפי דילמא יפסע ויתאחר עד שתנץ החמה ואי נמי שעה דקיימי רובא דאינשי, מאי דליכא למיגזר כולי האי בשל שחר דילמא מקדים וקרי קודם זמנו.

איכא דמתני לה אסיפא וכו' הא גופא קשיא וכו' לעולם יממא הוא והאי דנפיק ביה ידי לילה משום דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא, כלומר אף על גב דרובא קיימי כיון דאיכא דגנו אכתי נפיק ביה ידי לילה דאכתי בשכבך קרינא ביה,

וקשיא לי אי משום מיעוטא דגנו קרינן ביה בשכבך אף על גב דיממא ממש הוי אי הכי לישרי אפי' לאחר הנץ החמה ואפי' עד שלש שעות כיון דאיכא בני מלכים דגנו,

וי"ל דבני מלכים מיעוטא דמיעוטא נינהו,

ואם תאמר והא שרינן של שחר עד שלש שעות משום בני מלכים אף על גב דהוו מיעוטא דמיעוטא ומחמתיהו קרינן בקומך עד אותו זמן ומאי שנא שכיבה,

י"ל דכיון דמחמת יממא חייבה תורה לקרות בשחר אף על גב דתלי ליה בזמן קימה דינא הוא דנשרי כל זמן קימה ואפי' של בני מלכים, ועוד דאינו בדין דלא יקראו בני מלכים בשל שחר, אבל בשל לילה הנכנס בשל יום אף על גב דתלא ליה בשכיבה כיון דיממא הוא וכולהו אינשי כבר קמו משום מיעוטא דבני מלכים לא שרינן. והא דרבי שמעון משמיה דרבי עקיבא משמע דאפי' שלא בשעת הדחק קאמר דקודם הנץ החמה קורא הוא של לילה ואפי' בשפשע ונתעכב וא"נ בשנשתהא במתכוין, ותדע לך דמדקאמר ר' יהושע כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק אלמא ר"ש אפי' שלא בשעת הדחק קאמר,

ואפשר דר"ש משמיה דר"ע פליג אדנפשיה דוקא בשל לילה דלר"ש דנפשיה לא קרי בשעבר במזיד ואי נמי בפשיעה כבני דר"ג שנתעכבו מחמת המשתה אלא א"כ נאנס ומשום שעת הדחק ואפי' לאחר שיעלה עמוד השחר מיד וכל שכן סמוך להנץ החמה ולרבי שמעון משמיה דרבי עקיבא קרי אפי' סמוך להנץ החמה ואפי' עבר ונתעכב במזיד אלא דלכתחלה אינו רשאי אבל בשל יום לא פליגי כלל דבין למר ובין למר משעלה עמוד השחר הוי זמן קימה וזמן קריאה של שחר, ומיהו לא מסתברא דלגמרי קיימי בההיא שעתא בחדא שיטתא דלר"ש משמיה דנפשיה הא משמע דלא שרי לכתחלה לקרות של יום מיד בסמוך לעלות השחר עד זמן קימה לרובא דאינשי דהיינו עד שיכיר בין תכלת ללבן או חד מהני זמני דאיכא במתניתין או בברייתא ולר"ש משמיה דרבי עקיבא לכשתימצי לומר דלדידיה זמן שכיבה זמן קימה מעורבין זה בזה אפי' שלא בשעת הדחק יוצא משום יום לאחר שעלה עמוד השחר, דהשתא סמוך להנץ החמה שרינן לקרות של לילה משום מיעוטא דגנו ואף על גב דהוי יממא לשאר מילי, ועוד דאיכא למיגזר ב' טפי משום פשיעווא, בשל שחר דאיכא רובא דקיימי ועוד דיממא הוא לכל מילי לא כל שכן דשרי למיקרי ואפי' שלא בשעת הדחק, אלא שאין ראוי לעשות כן לכתחלה עד שיכיר בין חמור לערוד, וכדקתני בברייתא ר"ע אומר כדי שיכיר בין חמור לערוד, אבל מ"מ לכשיכיר בין חמור לערוד מותר לכתחלה לר"ע ואף על גב שלא תנץ החמה עדיין, וכן נראה מן התוספתא דקתני אמר ר' יהודה פעם אחת הייתי מהלך אחר ר"ע ואחר ראב"ע הגיע זמן קרית שמע כמדומה אני שנתיאשו מלקרות אלא שהן עסוקים בצרכי צבור קריתי ושניתי ואחר כך התחילו הן ואחר כך נראתה החמה על ראשי ההרים, אלמא מודה ר"ע דקורין של שחר קודם להנץ החמה, אלא שבירושלמי מצאתי גירסא זו בהפך דהתם אמרו וכבר נראה החמה על ראשי ההרים דמשמע דלר"ע אינו קורא עד שתנץ החמה ושמא גירסא שבירושלמי משובשת,

וא"ת א"כ לימא פעמים שאדם קורא שתי פעמים ביום קודם שתנץ החמה ויצא בה ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה,

תירץ הראב"ד ז"ל משום דשל לילה קאמר הכין דתרוייהו נקט להו בדיעבד, דשל לילה ודאי קודם הנה"ח דוקא בדיעבד היא וכן נמי של יום לאחר הנה"ח בדיעבד הוא אבל קודם הנה"ח כמצותה היא לר"ע משיכיר בין תכלת ללבן לכל אדם ולותיקין סמוך להנה"ח,

ולי נראה דמשום רבותא דשל לילה נקט לה דאי נקיט להו תרוייהו קודם הנה"ח הוה אמינא דבעינן שיקרא של לילה מיהא רחוק מהנה"ח כדי קריאה אחת אבל השתא אשמעינן דקורין של לילה אפי' סמוך ממש להנה"ח, ואפי' לגירסא זו שבירושלמי איכא למימר דלר"ע התחלת קרית שמע לכל אדם ואפי' לכתחלה משיכיר בין חמור לערוד ולמצוה מן המובחר לאחר הנה"ח, ואיהו לית ליה דתפלה עם שמש כותיקין, ואי נמי תפלה עם שמש למיקרי קרית שמע בעונתה לאחר הנץ החמה טפי עדיפא ליה לרבי עקיבא דאפי' לותיקין נמי הא משמע דמצותה לאחר הנץ החמה ולא אמרו קודם הנץ החמה אלא משום תפלה דאית להו ייראוך עם שמש וכדי שיסמוכו גאולה לתפלה הא משום מצותה דקרית שמע גופא לא.

ולענין פסק הלכה קיי"ל בשל לילה כר"ע ובשעת הדחק דוקא, וכדאמר ריב"ל כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק, ואפי' סמוך להנץ ממש, הואיל ואיכא אינשי דגנו, אבל במי שעבר במזיד ונשתהא לא, ואפי' בפושע נמי, ולא דוקא סמוך להנץ אלא כל לאחר שעלה עמוד השחר אסור, וכמעשה דר"ג דאמר להו לבניו אם לא עלה עמוד השחר חייבים אתם הא עלה לא, ואינהו ודאי משמע דלאו שוגגין גמורין היו אלא פושעים לפי שנמשכו אחר עיני המשתה.

ולענין קריאה של שחר נמי מעמוד השחר עד שיכיר בין תכלת ללבן לכתחלה לא יקרא דהא לא אשכחן מאן דשרי לכתחלה קודם שיכיר בין תכלת ללבן ואפי' רשב"י לאו לכתחלה קאמר אלא בשעת הדחק דהא פעמים שאדם קורא קאמר, ואפי' תאמר דר"ש שלא בשעת הדחק קאמר אלא שקדם מדעת וקרא מ"מ כיון דרובא דאינשי גנו לא שרינן לכתחלה אלא בשעת הדחק, ומיהו בשעת הדחק במי שהשכים לצאת לדרך במקום גדודי חיה ולסטים שלא יוכל לעמוד ולא לכיין אפי' לפרשה ראשונה ואפי' עד על לבבך הרי זה מותר לקרות משעלה עמוד השחר דהא ודאי לא גרע לענין קריאה של שחר מיעוטא דקיימי לאחר שיעלה עמוד השחר ממיעוטא דגנו סמוך להנץ לענין קריאה של ערב אלא עדיף טפי משום דהכא איכא תרתיה חדא דמיעוטא מיהא קיימ' ועוד דהוי

יממא לכולהו מילי דעלמא והתם הוויא איפכא דהוי מיעוטא דגנו ויממא הלכך במקום אונס מיהא שרי, וא"ת והא תניא [ל' א'] השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה ומתפלל ולכשיגיע זמן קרית שמע קורא דאלמא אפי' ביוצא לדרך לאחר שיעלה עמוד השחר אינו קורא, ומדתני שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה ודאי לאחר שיעלה עמוד השחר היא, יש לי לומר דהתם ביוצא בשיירא, אי נמי במקום שאין שם גדודי חיות וליסטים ואפ"ה מתפלל קודם צאתו משום דכולה תפלה בעיא עמידה בשאפשר וכוונה ואפשר שלא יזדמן לו בדרך אבל קרית שמע שאינו צריך אלא פסוק ראשון אי נמי עד על לבבך כדאיתא לקמן [י"ג ב'] מזדמן הוא לו בסתם דרכים הלכך מתאחר הוא למצוה מן המובחר עד זמן המקרא, וכענין שאמרו בירושלמי גבי הפסקה דגרסינן התם תמן תנינן מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, אמר רבי בא קרית שמע אינה צריכה כוונה ותפלה צריכה כוונה אמר רבי מונא קשיתא קומי רבי יוסה ואפי' תימא ק"ש אינה צריכה כוונה שלש פסוקים הראשונים אין צריכין כוונה מן גו דאינון ציבחר הוא מיכוין, ואי קשיא לך עוד הא דתניא במס' יומא [ל"ז ב'] הקורא עם אנשי משמר לא יצא מפני שהן מקדימים ואנשי משמר בודאי לאחר עלות השחר היו קורין, ואפ"ה קתני שהקורא עמהם לא יצא, איכא למימר דההיא ליתא ואי נמי איתא לאו למימר שלא יצא יוצא בשעת הדחק במשכים לצאת לדרך אלא שלא יצא ידי מצוה מן המובחר, ואי נמי אפשר במי שקורא שלא בשעת הדחק אלא מדעת שלא יצא כלל וצריך לחזור ולקרוא בעונתה, ואף על גב דמברך יוצר אור אין בכך כלום דמכיון שעלה עמוד השחר שפיר מצי קרי יוצר אור וכאנשי משמר, והא דאמרינן לקמן גבי אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת אילימא דאמר אהבה רבה ולא אמר יוצר אור דילמא לא מטא זימניה ההיא דיחויא בעלמא, אבל למסקנא הא אסיקנא התם דאמר יוצר אור.

קצרו של דבר בשל ערבית לאחר שיעלה עמוד השחר עד שתנץ החמה לא יקרא אלא בשעת הדחק הא בשעת הדחק קורא ובלבד שלא יאמר השכיבנו, לאחר שתנץ החמה אינו קורא של לילה כלל והרי זה מעוות לא יוכל לתקן. ושל שחר משעה שעלה עמוד השחר עד שיכיר בין תכלת ללבן לכתחלה לא יקרא אלא בשעת הדחק הא בשעת הדחק קורא וקורא בברכותיה ואפי' יוצר אור משיכיר בין תכלת ללבן רשאי לקרות ואפי' לכתחלה כסתם מתני' ונמשך אותו זמן והולך עד ג' שעות ביום כר' יהושע וכדפסק רב יהודה כוותיה ואלא מיהו למצוה מן המובחר ממתין כותיקין עד שעה הסמוכה להנץ החמה כדי שיגמור עם הנץ החמה ויסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, וכדפסק אביי לקמן, וזהו למצוה מן המובחר ולא לעיכובא דותיקין לא פליגי אשיעורי דמתני' ודבריייתא אלא דמשום תפלה שתהא עם הנץ החמה הוא שמצריכין לאחר עד סמוך להנץ ומדכתיב יראוך עם שמש הא משום חובת ק"ש לא, וכלהו תנאי נמי למצוה מן המובחר כותיקין סבירא להו וכדמשמע לקמן [כ"ו א'] דתנן תפלת השחר עד חצות ורמינן עלה מדתניא מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, ופרקינן כי תניא ההיא לוותיקין, אלמא מדקאמר כי תניא ההיא לוותיקין, ולא קאמר הא מני ותיקין היא, משמע דותיקין לאו מפלג פליגי ואמרינן נמי לקמן [כ"ה ב'] לימא תנן סתמא כרבי אליעזר אפילו תימא כר"י ולותיקין וכו', אלמא דותיקין מודין לר' יהושע אלא שהותיקין למצוה מן המובחר אמרו וליכא מאן דפליג בה, ועוד מצאתי כן בירושלמי בהדיא דגרסינן התם אית תני' תנו בין זאב לכלב בין חמור לערוד אית תני' תנו כדי שיהא אדם רחוק ד"א מחבירו ויכירנו, הוון בעיי מימר מאן דמר בין זאב לכלב בין חמור לערוד כמאן דמר בין תכלת לכרתן ומאן דמר כדי שיהא רחוק ארבע אמות מחבירו ומכירו כמאן דמר בין תכלת ללבן אבל אמרו מצותה עד הנץ החמה כדי שיהא סומך אלמא כולי עלמא מודו דלמצוה מן המובחר כותיקין, והא דאמרינן ביומא [ל"ז ב'] אף היא עשתה נברשת של זהב בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאות ממנה וידעו כל העם שהגיע זמן ק"ש ואמר אביי לשאר עמא דבירושלים דמשמע דאינו מתחיל עד אחר הנץ החמה לא קשיא דהתם לציבור שאי אפשר להם להתקבץ ולכוין כותיקין ועל זה אנו סומכין שלא לעשות כותיקין כל זה נראה לפי שיטתו של הרב אלפסי ז"ל, אבל רבנו תם ז"ל כתב בתשובה דזמן קרית שמע אינו אלא עד לאחר הנץ וכההיא דיומא דנברשת של זהב, וכרשב"י משמיה דרבי עקיבא דאמר פעמים שאדם קורא שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה ודוקא לאחר הנץ החמה קאמר וכדפסק ריב"ל כותיה, והותיקין היו ממהרין קודם זמנה ומשום חביבות התפלה כדי שיסמכו גאולה לתפלה, והא דאמר אביי כאן [ט' ב'] לקרית שמע כותיקין לאו למימרא שיהא הלכה בק"ש עצמה כותיקין אלא לסימנא בעלמא נקט לה וה"ק לק"ש לדידן כותיקין לתפלה דהיינו סמוך להנה"ח מלאחריו, וכדאמרינן נמי לתפילין כאחרים ואף על גב דאחרים לא דברו כלל מתפילין אלא דזמנן של אחרים בקריאת שמע נקט לה לסימנא בעלמא לתפילין לדידן. וכן נמי תנן במגילה [כ' א'] אין טובלין ולא מזין ולא מוהלין אלא ביום וכן שומרת יום כנגד יום לא תטבול עד הנץ החמה וכלן שעשו משעלה עמוד השחר כשר אלמא דבר שמצותו ביום מצותו למובחר משעת הנץ החמה, ויש בזה כמה גמגומין והראשון נראה עיקר.

חדושי הרשב"א ברכות ט, א

אמר רבי זירא ובלבד שלא יאמר השכיבנו, פי' הרב רבי יצחק ז"ל בן גיאת לא שלא יאמר כל אותה ברכה כלל דהא בעינן שתים לאחריה אלא שלא יאמר אותן המלות מפני שאינו זמן שכיבה אלא מתחיל הברכה תקננו בעצה טובה מלפניך, והא דאמר רבי זירא אפשר לומר דלאו דוקא בקורא קודם הנץ החמה ממש קאמר אלא כל שקורא לאחר שיעלה עמוד השחר דכיון דקיימי אינשי תו ליכא למימר השכיבנו, ואפשר לומר דכל זמן דרובא גנו אמרינן, והראשון נראה לי עיקר.

משנה ברורה סימן נח ס"ק כ

(כ) החמה - ומקצת אנשים ישנים באותו הזמן לכן בשעת הדחק קרינן ביה ג"כ ובשכבך אבל בלא"ה אפילו בדיעבד לא יצא:

משנה ברורה סימן פט ס"ק ד

ובשעת הדחק כגון במשכים לצאת לדרך וכו"ג שאר דחק ואונס אפילו לכתחילה.